

НАТЧЕЗИ – ВИСОКОРОЗВИНЕНИЙ ІНДІАНСЬКИЙ НАРОД ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Василь БАЛУШОК

До найрозвиненіших індіанських народів на землях нинішніх США часів європейського завоювання належали натчези (натчі), які на початку колоніального періоду були прямими продовжувачами традицій найбільш блискучої доколумбової аборигенної культури, відомої під назвою Міссісіпі¹. Водночас цивілізація (чи протоцивілізація) натчезів залишається майже невідомою українській аудиторії — як широкому загалові, так і науковцям. У колишній радянській американістиці натчезам присвячена лише одна стаття². Крім того, поодинокі відомості про них можна зустріти в першому томі узагальнювальної праці “Народи Америки”³. Вчені з інших країн, включаючи американських, теж не часто звертаються до вивчення натчезького суспільства. Найбільше даних про натчезів можна знайти у виданій ще в середині ХХ ст. багатій фактажем монографії Дж. Свонтона, присвяченій індіанцям південно-східного регіону США⁴.

Названі публікації, звичайно, аж ніяк не вирішують усіх проблем, пов’язаних з дослідженням цього народу. Українські американісти, яких на сьогодні ще дуже мало, поки що теж не звернули на нього свою увагу.

Хоча джерел, які проливають світло на культуру, соціальну структуру та історію натчезів обмаль, — оскільки вони зійшли з арени історії ще до того, як потрапили у поле зору професійних етнологів, — спробуємо намалювати картину основних етнокультурних рис цього самотнього індіанського суспільства.

Проживали натчези на лівому березі р. Міссісіпі, дещо вище її гирла по нижній течії, — там, де сьогодні знаходиться місто, назване їхнім ім’ям. Цей район розташований на Південному Сході Північної Америки, що становить самостійну історико-культурну область доколумбової епохи, аборигенні суспільства якої вважаються найрозвиненішими⁵. Вперше європейські мандрівники згадують про натчезів 1682 р., коли француз Робер де Ла Саль проплив униз по Міссісіпі до її впадіння в Мексиканську затоку⁶. Але, оче-

видно, ще 1541 р. натчези зустрілися з європейцями, а саме з загоном іспанських конкістадорів під командуванням Ернандо де Сото, маршрут походу якого пролягав через Південний Схід (Флориду, Джорджию, Кароліну, Алабаму, Теннессі, Міссурі, Луїзіану, Арканзас і східний Техас). На нижній Міссісіпі іспанцям тоді протистояли загоони могутнього касика Квігальтанкві⁷, якого нинішні дослідники вважають за ватажка натчезів⁸. А вже на початку ХVIII ст. цивілізація натчезів була знищена французькими завойовниками, оскільки їхні родючі землі були ласим шматком для колонізаторів. Залишилися лише нечисленні нотатки кількох французьких мандрівників та місіонерів, що донесли до нас деякі відомості про цей народ.

Суспільство натчезів дуже відрізнялося від устрою більшості північноамериканських племен, у яких суспільні відносини на час появи в Північній Америці європейських колонізаторів у переважній більшості випадків характеризувалися егалітарністю й демократичністю. Найперше, що впадало в око європейцям — це поділ натчезького суспільства на дві протиставлені одна одній і розташовані ієрархічно соціальні верстви — простих общинників та правлячу знать. Знать, у свою чергу, поділялась на високопоставлений ранг “благородних” і нижчий — “шанованих”. Простих общинників знать зневажливо називала “вонючими борсуками”, “вонючками” (“мічмігупі” мовою натчезів)⁹. Існували у натчезів і раби, очевидно, чужоплемінники. Так про дарування посланцями алгонкінського племені мічігамеа (частина іллінойсів), що проживали в Арканзасі, володареві натчезів, разом з іншими рабів, повідомляють французькі мандрівники¹⁰. Згадують про наявність рабства у південно-східних індіанців, зокрема в чифдомі Маувіла (який входив до кола згадуваної культури Міссісіпі), що межував з натчезами в Алабамі, й уцілілі іспанські конкістадори з загоном Е. де Сото, що залишили мемуари про свій похід¹¹.

На вершині соціальної піраміди натчезького суспільства перебувала панівна династія, подібна до тієї, котру бачимо за тисячі кілометрів від місць проживання натчезів — у державі інків Тауантісуїю. Так само, як у інків, правитель обожнювався й носив титул “Сина сонця”, володар натчезів вважався живим божеством, братом небесного світила і мав титул “Велике Сонце”. Всі інші члени царської родини звалися “Малими Сонцями”. “Сонць” було небагато, зокрема 1700 р. всього сімнадцять, а через тридцять років — одинадцять¹². Цікаво, що знать (як “Сонця”, так і “благородні” та “шановані”) розмовляла між собою особливою мовою, якої не мав права знати не тільки простолюдин, а й усі жінки. Знатні мужі вважалися “хранителями старого слова”.

Як і правитель інків, “Велике Сонце” володів майном, працею, життям та смертю своїх підданих. Він міг наказати стратити кожного натчеза — простолюдина чи знатну особу. Адже “Велике Сонце” вважався живим втіленням благородного світила, що дає життя всьому сущому на землі, як найвище божество. Спілкування з володарем обставлялося складними етикетними правилами і ритуальними нормами. Зокрема, той, хто удостоювався честі розмовляти з правителем, мусив перебувати за чотири кроки від нього. Коли ж промовляв “Велике Сонце”, йому дякували голосними вигуками, падаючи на коліна¹³. Весь рід “Сонць” вважався родичами небесного світила. За міфами натчезів, “Сонця” походили від людської пари, що нібито прибула на Землю з небесного світила в прадавні часи.

Під час аудієнцій “Велике Сонце” напівлежав на ложі з коштовних порід дерева, вкритому хутром звірів та подушками з лебединого пуху. На голові у нього була корона з лебединого пір’я з червоними кінчиками, прикріпленого до червоної пов’язки, а шию, вуха і руки прикрашали браслети й намиста з золота, срібла та бірюзи. Підвладною країною “Велике Сонце” пересувався також не пішки, а на носках-паланкіні з допомогою спеціальних носіїв, що регулярно змінювалися. До речі, в подібних паланкінях, а також на плотах, в’язаних з тростини, мандрували країною і високопоставлені чиновники¹⁴. Все це було характерне і для тих

міссісіпських суспільств, які пощастило бачити конкістадорам з загону Е. де Сото¹⁵. Жив “Велике Сонце”, як і його високопоставлені родичі, на відміну від простих общинників, що мешкали в невеликих хатинах, у великому дерев’яному будинку неподалік від храму на високому штучно створеному горбі-піраміді. На земляних пірамідах, що оточували центральні майдани поселень, містилися головні споруди — храми, громадські будівлі, будинки вождів і знаті. Кульмінація спорудження таких пірамід, які спочатку служили цвинтарями, а приблизно з 1400 р. — місцями для храмів і головних будівель, припадає на 1550–1650 рр.¹⁶ Земляні піраміди з храмами та будинками правителів і знаті на вершинах навколо центральних майданів міст — одна з найхарактерніших рис вищезгаданої культури Міссісіпі¹⁷.

Основним обов’язком володаря натчезів вважалося щоденне “вказування шляху сонцю”. Щоранку він, вийшовши з дверей свого будинку, повертався на схід, тричі голосно вигукував і кланявся до землі. Після цього жерці вручали йому особливу обрядову люльку, й він тричі пускав тютюновий дим в бік сонця. Потім “Велике Сонце” виконував ту ж дію, повертаючись на всі сторони світу¹⁸. Як вважалося, “Велике Сонце” жив лише “за законами сонця”. Він особисто призначав головних чиновників: двох верховних воєначальників, двох церемоніймейстерів храму, двох дипломатів для зносин з чужинцями, наглядача за громадськими роботами і чотирьох організаторів свят. Усі вони, звичайно, належали до вищого щабля суспільства натчезів, зокрема вищими воєначальниками і чиновниками ставали “благородні”. Найвищими військовими вождями призначалися “Сонця”, родичі правителя. Одним із таких славетних воєначальників був брат володаря натчезів на ім’я Татуїований Змії, що помер 1725 р.¹⁹ Також при володареві існувала рада, яка складалася з ватажків головних поселень і військових вождів. Потестарно-політичну організацію натчезів більшість дослідників визначає як протодержавно-вождівство (чифдом)²⁰, хоча, як бачимо, це могла бути й примітивна форма власне державної структури.

До важливих церемоній, так би мовити, державного масштабу, належали обряди з ритуальною люлькою — “калюметом”, які серед

індіанців Північної Америки поширилися на початку колоніального періоду. Дослідники відзначають, що натчези належали до тих індіанських народів, у яких церемонії з калюметом були особливо розвинені²¹. І це не випадково, оскільки ще в доколоніальну епоху в суспільстві творців міссісіпської культури ритуалам, під час яких палили обрядову люльку, надавали великого значення. Про це свідчать численні знахідки в ареалі цієї культури кам'яних голівок ритуальних люлек, вирізьблених у формі людей, тварин і птахів, що зображали, очевидно, різних міфологічних персонажів²². У колоніальну епоху з калюметом до натчезів приходили посланці сусідніх народів. Його прийняття чи відхилення означало мир або війну з ними. В натчезів таких посланців, що не тільки несли калюмет, але й доставляли інші подарунки — рабів, хутра і т.п., зустрічали всі жителі головного поселення. За знаком володаря послі наближалися, співали і танцювали “з великою жвавістю”, як писав 1730 р. очевидець подій француз М. Ле Петіт про прийом посланців племені мічігамеа. Після цього вони терли калюметом з ніг до голови правителя натчезів, а далі запалювали люльку та вручали йому. “Велике Сонце” приймав калюмет і випускав дим до неба й до землі. Люльку потім дарували принцесі чи іншому достойникові²³.

Крім “Великого Сонця”, дуже значним впливом і практично такою ж шаную, як і він сам, у натчезів користувалася його мати, а також сестри, особливо старша, яка мала титул “Жінка-Сонце”. Річ у тім, що титул “Великого Сонця” передавався за матрилінійним принципом: синові старшої сестри володаря — “Жінки-Сонця”. Таким чином, старша сестра “Великого Сонця” була матір'ю його наступника²⁴. Прислуговував “Сонцям” цілий штат слуг, з яких особливо значення мали особисті слуги “Великого Сонця”. Ці люди вважалися його слугами вже від народження, оскільки були ровесниками правителя і визначалися відразу після його появи на світ. Вони мали супроводжувати володаря впродовж усього життєвого шляху і навіть після смерті.

Шлюбні правила натчезів, як це видно з нотаток європейських мандрівників, були досить незвичними. Згідно з ними, всі представники знаті, включаючи “Сонця”, мусили одружуватися з простолюдинами²⁵. Становище

членів подружжя у сім'ї в результаті цього було далеко не рівним. Зокрема, відомо, що “Жінка-Сонце” могла, коли заманеться, обрати собі нового чоловіка, а старого відіслати туди, звідки він прибув. Сам же чоловік не мав права навіть їсти з нею, зате мав велику владу над слугами. Діти успадковували соціальне становище по лінії матері, проте, коли мати була простолюдинкою, а батько знатний, вони опускалися по соціальній драбині лише на одну сходинку. Тобто діти батька-“Сонця” в такому разі ставали “благородними”, а діти “благородного” батька належали до рангу “шанованих”²⁶. Матрилінійність взагалі була властива всьому суспільству натчезів, включаючи простолюдинів. Зокрема, припускають (хоча щодо цього все ж є деякі сумніви), що у них існували тотемічні матрилінійні клани: ведмедя, птаха, оленя, пантери, куріпки, єнота, змії, вітру²⁷.

Найбільше вразили європейських мандрівників поховальні звичаї натчезів, зокрема похорони “Сонць”. Одразу після смерті володаря гасилися всі вогні, вожді та прості люди обстригали на знак жалоби волосся, в кожному поселенні було чути голосіння. Оплакування тривало три дні. Похорон супроводжувався численними людськими жертвами, до того ж — добровільними. Наприклад, коли 1700 р. помер “Велике Сонце” на ім'я Розгніваний Змій, з ним у потойбіччя пішло ще сім чоловік. А коли помер його наступник, було позбавлено життя двох жінок, трьох чоловіків і трьох дітей. Особливо велике число людських жертв зафіксовано на похороні “Жінки-Сонця”. Так на одному з похоронів такої особи спочатку був задушений її чоловік, який мав залишатися з дружиною і після смерті. Ритуал задушення урочисто виконав їх власний син. Потім принесли в жертву дванадцять дітей — обряд здійснили в релігійному екстазі їхні батьки й матері. А насамкінець було задушено чотирнадцять чоловіків²⁸. Померлих володарів супроводжували у потойбіччя як простолюдини, зокрема слуги, так і знатні особи, що вважали за велику честь для себе не розлучатися з правителем і після його смерті. Жертви, волосся й обличчя яких фарбували у червоне, тримали в одній руці велику мушлю, а в іншій — обрядову люльку. Вони ставали в два ряди обличчям

один до одного між будинком володаря і головним храмом, що знаходився неподалік від його житла. Перед смертю ці люди ковтали особливим чином скручене і освячене жерцями листя тютюну, від чого непритомніли. Після цього кожну жертву душили за допомогою заздалегідь накинutoї на шию петлі спеціально виділений для цього виконавець, що стояв у неї за спиною²⁹. Жертвоприношення супроводжувалися ритуальними танцями та співами і здійснювалися на спеціально спорудженому й прикрашеному розмальованою тканиною та гілками дерев помості. А в центрі дійства, між рядами тих, кого приносили в жертву, пролягав шлях носіїв, які несли ноші з покійником, рухаючися спіральними колами від його житла до головного храму. В храмі й відбувалося захоронення померлого володаря. Після цього його будинок підпалювали вогнем, принесеним із храму. Цей вогонь не міг використовуватися для щоденних господарських потреб. Через деякий час кістки покійного діставали, очищали і складали у спеціальний кошик, який зберігали в храмі разом з останками улюблених слуг³⁰. За спогадами іспанців із загону Е. де Сото, зберігання прикрашених перлами останків предків (очевидно, знаті) в особливих святилищах на земляних пірамідах було характерно для індіанців Південного Сходу, суспільство яких науковці відносять до культури Міссісіпі³¹. Подібно до похорону “Сонць”, тільки з меншою пишністю і меншою кількістю людських жертв, проходили також похорони знаті³². У зв’язку з вищесказаним, дослідники припускають існування в суспільстві творців культури Міссісіпі навіть розвинутого культу смерті, що засвідчують, зокрема численні людські жертвоприношення³³. Взагалі ж, для міссісіпського суспільства були особливо характерними пишні церемонії та ритуали, за допомогою яких правляча знать утверджувала свою владу над підданими. Таким чином, ритуали виступали “наріжним каменем сили еліти”³⁴. Душі померлих “Сонць”, як вірили натчези, переселялися на небо, звідки прибули їх предки, й звідки вони посилали благодать своєму народові. Душі ж померлих простих натчезів, за їх віруваннями, вселялися в тіла різних темних тварин і відправлялися в “країну щасливого життя”.

Натчези, на відміну від більшості північноамериканських племен, у яких відомі переважно лише чаклуни й шамани, мали справжні храми з розвинутою храмовою службою. В них, як і у високоцивілізованих народів сусідньої Мексики, культура яких справила великий вплив на індіанців Південного Сходу, зокрема натчезів³⁵, була численна група високопоставленого жрецтва. Храми натчезів — великі чотирикутні дерев’яні споруди, як і в мексиканських народів, стояли на вершинах пірамід, щоправда не кам’яних, а земляних. Кожен храм, дах якого прикрашали три дерев’яні птахи, був огорожений високою стіною зі стовбурів дерев, на яких угорі прикріплювали голови вбитих ворогів³⁶. Заходити всередину храму мали право лише “Велике Сонце” та обрані ним жерці. Всі інші натчези, наближаючись до нього, клали свою ношу на землю, простягали до священної споруди руки і вітали її голосними побожними вигуками. Своїх дітей вони примушували тричі торкатися лобом землі у напрямку храму. В головному храмі натчезів зберігалися кошики з останками померлих “Сонць”, які вважалися свого роду “національною святинею” й були об’єктом поклоніння³⁷. Тут також горів “вічний вогонь” — символ небесного світила. Сонце у натчезів, як і в далеких південноамериканських інків, було центром релігійно-міфологічної системи. Так само, як і в інків, у натчезів з культом сонця пов’язували вшанування маїсу (кукурудзи), золоті зерна якого були основою їх харчування і вважалися втіленням небесного світила і його даром людям³⁸. Святом зеленого маїсу було названо головні річні урочистості, найбільше відомі у сусідніх криків під назвою “буск”, але властиві в тій чи іншій формі всім землеробським народам Південного Сходу. Вони пов’язувалися з народженням нового року й нового життя, а також з примиренням і ритуальним очищенням людей³⁹.

Головним заняттям натчезів було мотичне землеробство з регулярною зміною полів після виснаження ґрунту. Крім багатьох сортів маїсу, вони вирощували також боби, гарбузи, дині й тютюн, за словами французів — найкращий у всій країні. Землю обробляли колективно, хоча є відомості про щорічний весняний розподіл земель у користування між членами

общини. Очевидно, колективно виконувалися трудомісткі роботи. Знаряддями служили мотики, виготовлені з дерева й плечових кісток бізонів⁴⁰. Головну роль у землеробстві грали жінки, до обов'язків яких належало дбати про врожай. Їм допомагали діти, які охороняли посіви від птахів і звірів. Чоловіки виконували лише важкі роботи з корчування дерев, кущів та коріння⁴¹. Така досить примітивна форма землеробства на родючих землях, де проживали натчези, у сполученні з теплим субтропічним кліматом, давала багаті врожаї, які збирали двічі на рік — у червні й листопаді. Перед посівом насіння кожної культури урочисто освячувалося в храмі. Зібране збіжжя зберігали у спеціальних коморах, захищених від гризунів⁴². Урожай з особливого, так званого “священного”, поля призначався для правителів — “Сонць” та їх знатних чиновників. “Велике Сонце” особисто був присутній на збиранні врожаю зі “священного поля” і на присвячених цій події урочистостях⁴³.

Продукти землеробства натчези доповнювали збиральними плодами дикорослих рослин — ягід, горіхів, їстівних каштанів. Про багаті врожаї каштанів, а також хліб, спечений з них, у індіанців Південного Сходу нинішніх США, де проживали й натчези, повідомляли іспанці з загону Е. де Сото⁴⁴. Плоди, що не могли довго зберігатися, особливим чином консервували. Крім того, натчези займалися полюванням на бізонів та оленів, риболовлю, а на березі Міссісіпі збирали яйця черепах⁴⁵. Для плавання по річках, зокрема по Міссісіпі, яка в місці проживання натчезів дуже широка, вони користувалися невідомими північноамериканськими каное з кори, а великими човнами-однодеревками, зробленими зі стовбурів кипарисів шляхом випалювання з подальшим видовбуванням і вистругуванням⁴⁶.

Натчези, за свідченням мандрівників, — високі, гарної постави люди. Чоловіки одягалися в настегнові пов'язки, жінки — у спідниці, що доходили до литок. Матеріалом для одягу служила вичинена оленьча шкура, а також тканина, вироблена з волокон кори шовковиці. Крім того, вони, як і народи Мексики, носили плащі з пір'я птахів, зроблені способом, аналогічним тому, яким виготовляють перуки. Простолюдники виготовляли їх для себе з індичого пір'я, а знатні жінки мали плащі з

пір'я лебедів⁴⁷. Обличчя, руки, ноги і стегна натчези, як й інші народи Південного Сходу, прикрашали складним татуюванням. А воїни, які в битвах відзначилися особливим героїзмом, татуювали також і тулуб. Чоловіки голили голови, залишаючи лише пасмо волосся на маківці, яке прикрашали пір'ям⁴⁸. Натчези практикували штучну деформацію голів новонароджених, у результаті чого вони набували видовженої форми⁴⁹. Подібним чином деформували голови й деякі сусіди натчезів, зокрема ті, що входили до ареалу культури Міссісіпі. Так на “неймовірно видовжені і загострені догори” голови у індіанців туле з центрального Арканзасу (дослідники вважають їх південною групою кеддо⁵⁰) вказує перуанський хронікер Інка Гарсиласо де ла Вега у творі “Флорида”, написаному зі слів учасників походу Е. де Сото⁵¹.

Мешкали прості общинники в чотирикутних хатинах, зроблених, як і будинки знаті, з дерева, проте набагато менших, зокрема розмірами п'ять на десять метрів. Для захисту від москітів стіни були без вікон, зовні й усередині їх покривали циновками з очерету. Дах будівель робили з листя і стебел маїсу. Постелі знаходилися на дерев'яних помостах, влаштованих на чотирьох стовпах, і складалися з очеретяних матів, покритих шкурами бізонів⁵².

Проживали натчези у дев'яти поселеннях, які європейці звали “містами”. Головне з них французи назвали Натчезом, де й тепер розташоване однойменне місто. Два з цих дев'яти міст населяли неспоріднені з натчезами етнічні групи — тію і гріґра, що входили до натчезького потестарно-політичного об'єднання. Вони були відгалуженнями сім'ї племен туніка, а натчези входили до мускозької сім'ї народів⁵³. До речі, до натчезької групи, крім власне натчезів, належали ще племена авойел і таенса, внутрішню організацію суспільства яких Дж. Свонтон вважає подібною натчезам⁵⁴. Загальне число жителів натчезьких поселень дослідники визначають по-різному, очевидно, його можна встановити лише приблизно. Так німецька дослідниця Е. Ліпс оцінює кількість натчезів у кінці XVII ст. близько 3500 осіб⁵⁵. Російський американіст В. Калашников вказує іншу цифру — 6000 осіб⁵⁶. У криків — східних сусідів натчезів — кожне “місто” їх конфедерації, як вва-

жається, становило окреме плем'я⁵⁷. З огляду на загальну кількість натчезів, навряд чи жителі кожного міста могли виступати племенем, оскільки племена, як правило, були чисельнішими (оптимальна чисельність індіанського племені часів колонізації 2–3 тис. чол., відомі племена, що нараховували 4–10 тис. чол., племен же чисельністю менше 1 тис. чол. було не так і багато⁵⁸). Можливо, суспільство натчезів узагалі не належало до племінних, тим більше, що, як бачимо, вони, найімовірніше, вже пройшли стадію первісності, для якої характерний племінний устрій.

На жаль, відомостей про натчезів дуже мало. Їх цивілізація була знищена французькими завойовниками під час трьох так званих “натчезьких” війн, які відбулися в 1714 (чи 1716), 1722 та 1729–1730 рр. і мали типові риси геноциду. В останній з цих воєн французам вдалося розгромити військо натчезів, завдавши великих втрат, і захопити в полон понад чотириста індіанців — переважно вищої знаті, включаючи володаря⁵⁹. Їх усіх продали плантаторам Санто-Домінго (о. Гаїті), а вцілілі натчези змушені були рятуватися втечею зі своїх земель. Зокрема, велика їх кількість приєдналася до конфедерації криків⁶⁰. Серед криків, чикасавів, чероків та інших індіанських народів південного сходу США дослідники навіть у ХХ ст. зустрічали нащадків натчезів, а серед чероків ще 1925 р. жили люди, що знали натчезьку мову⁶¹. Проте свою давню високу культуру ці останні з натчезів давно втратили, тим більше, що народи, до яких вони приєдналися, в свою чергу, пережили цілу низку кривавих боїв, поразок, депортацій. Зокрема, більшість із них після виснажливих воєн були у першій половині ХІХ ст. примусово переселені в Оклахому, де проживають і нині.

Натчези вважаються одним з останніх суспільств високої культури Міссісіпі, яка існувала на Південному Сході та в долині ріки з цією назвою у VIII–XVI ст., а подекуди й довше⁶². Для міссісіпської культури, господарською основою якої служило землеробство (в першу чергу вирощування маїсу), характерні великі укріплені міські центри з центральними майданами, де, на земляних насипах і пірамідах, зводилися храми, громадські будівлі й будинки правителів та знаті. За матеріалами

археологічних розкопок, а також згідно з мемуарами іспанців з загону Е. де Сото, у суспільстві творців культури Міссісіпі чітко простежується наявність соціальної стратифікації, могутніх володарів і розвиненої мережі храмів з численним жрецтвом та людськими жертвоприношеннями⁶³. Дослідники визначають суспільство міссісіпців як “структуровану і ранжовану соціальну систему”, а їх політичний лад як протодержави-чифдоми, чи навіть міста-держави⁶⁴.

Культура Міссісіпі існувала до самого європейського завоювання. Однак не воно стало причиною її зникнення в більшості районів Південного Сходу. Занепад почався вже у ХІV ст., коли загинуло найбільше міссісіпське місто Кахокіа в районі сучасного Сент-Луїса. Серед причин занепаду міссісіпської культури (які до кінця все ж не з'ясовані) вчені називають виснаження численним населенням природних ресурсів (родючих ґрунтів, лісів), погіршення кліматичних умов, а також ворожі вторгнення⁶⁵. Проте в ряді районів Південного Сходу, у першу чергу, в його південній зоні, культура Міссісіпі ще була достатньо життєздатною на момент європейського завоювання. І якщо північніше ця культура занепадає ще до появи європейців, то тут якраз воно спричинило її занепад та загибель. Саме до міссісіпських суспільств належали розглянуті натчези. Крім них, з етнографічно засвідчених народів традиції культури Міссісіпі продовжували читімача в гирлі Міссісіпі й атакапа західніше від нього (з сім'ї народів туніка⁶⁶). Очевидно, до міссісіпської культури належали аппалачі й тімуква у північній Флориді і, можливо, калуза на півдні півострова (за Дж. Свонтоном, усі з мускозької сім'ї народів⁶⁷), хоча на півострові були представлені й інші культури⁶⁸. Припускають, що традиції культури Міссісіпі продовжував і ряд інших народів, що проживали вздовж Мексиканської затоки від Флориди до Техасу⁶⁹. В Алабамі й Джорджії загін Е. де Сото застав протодержави-чифдоми Маувіла і Куса, що теж мали чітко виражені ознаки міссісіпської культури. Але всі ці суспільства дуже рано загинули під ударами завойовників (переважно іспанців), а також у результаті подальшої колонізації⁷⁰. Вони мешкали на південному узбережжі чи поблизу нього і тому одними з перших зазнали удару, а от-

же, не мали часу на адаптацію до умов співіснування з агресивними європейцями. Хоча залишки деяких з названих народів пережили ту страшну епоху, проте їх самобутня культура дуже рано була зруйнована колонізаторами. Тому про звичаї, побут і взагалі культуру народів тімуква, калуза, аппалачі, читімача, атакапа та інших їх сусідів ми знаємо ще менше, ніж про культуру натчезів.

¹ Calloway C. First Peoples. A Documentary Survey of American Indian History. — Boston; New York, 1999. — P. 24; Феест К. Искусство коренных народов Северной Америки. — М., 1985. — С. 24. Культурі Міссісіпі присвячено статтю: Балушок В. Міссісіпі — маловідомі північноамериканська цивілізація доколумбової епохи // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 5.

² Калашиников В. Французский колониальный режим в Луизиане и восстание натчей 1729—1730 гг. // Исторические судьбы американских индейцев: проблемы индеанистики. — М., 1985.

³ Народы Америки. — М., 1959. — Т. 1.

⁴ Swanton J. The Indians of the southeastern United States (Bureau of American Ethnology. Bul. 137). — Washington, 1946.

⁵ Lips E. Nicht nur in der Prärie... Von den Vielfalt der Indianer Nordamerikas. — Leipzig, 1976. — S. 155; Pauketat T. Mississippian Ups and Downs [Book Review Essays] Political Structure and Change in prehistoric Southeastern United States / J. Scarry, ed. — Gainesville, 1996. Mississippian Communities and Households / J. Rogers and B. Smith, ed. — Tuscaloosa, 1995 // American Anthropologist. — 1997. — Vol. 99. — Nb. 3.

⁶ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 175.

⁷ Олива де Коль Х. Сопrotивление индейцев испанским конкистадорам. — М., 1988. — С. 168; про похід іспанців під проводом Е. де Сото див. також: Calloway C. First Peoples. — P. 98—102; Sabo G. [Book Review] The Hernando de Soto Expedition: History, Historiography, and “Discovery” in the Southeast / P. Galloway, ed. — Lincoln, 1997. Hudson Ch. Knights of Spain, Warriors of the Sun: Hernando de Soto and the South’s Ancient Chiefdoms. — Athens, 1997 // American Anthropologist. — 1998. — Vol. 100. — Nb. 3. — P. 791.

⁸ Lips E. Nicht nur in der Prärie. — S. 175.

⁹ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 661, 819; Lips E. Nicht nur in der Prärie. — S. 171.

¹⁰ Lips E. Das Indianerbuch. — Leipzig, 1980. — S. 231.

¹¹ Rangel R. Account of the Northern Conquest and Discovery of Hernando de Soto // Calloway C. First Peoples. A Documentary Survey of American Indian History. — Boston; New York, 1999. — P. 104. Мемуари конкистадорів містять багато вигадок, самовихваляння іспанців, перебільшення їх героїзму і масштабу битв. Індіанців у них часто зображено як примітивних дикунів. Разом з тим у цих оповідях наводяться й цікаві факти про культуру та суспільний устрій аборигенів. Для нас особливо цінними є спогади Родріго Рангеля, записані Гонсале-

сом Ф. де Ов’єдо через кілька років після експедиції (див.: Calloway C. First Peoples. — P. 101; Sabo G. Book Review] The Hernando de Soto Expedition. — P. 791).

¹² Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 171.

¹³ Ibidem. — S. 170.

¹⁴ Ibidem. — S. 169.

¹⁵ Rangel R. Account of the Northern Conquest and Discovery of Hernando de Soto. — P. 103—104.

¹⁶ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 169.

¹⁷ Calloway C. First Peoples. — P. 22—23; Pauketat T. Mississippian Ups and Downs.

¹⁸ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 170; Калашиников В. Французский колониальный режим в Луизиане... — С. 140.

¹⁹ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 728.

²⁰ Hacker M. Die politische Organization der bodenbautreibenden Stämme des südöstlichen Nordamerika (Unter Berücksichtigung der hochkulturellen Einflüsse) // Wiener völkerkundliche Mitteilungen. — 1960. — Bd. 3. — Nr. 1—4. — S. 106; Calloway C. First Peoples. — P. 24.

²¹ Lips E. Das Indianerbuch. — S. 235; Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 547.

²² Dockstader F. Sztuka Ameryki. — 1. Twórczość Indian północnoamerykańskich i Eskimosów. — Warszawa, 1975. — S. 64, 75.

²³ Lips E. Das Indianerbuch. — S. 231.

²⁴ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 662; Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 171.

²⁵ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 661.

²⁶ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 171—172.

²⁷ Swanton J. R. The Indians of the southeastern United States. — P. 658—660.

²⁸ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 174.

²⁹ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 661, 728, Plate 63.

³⁰ Ibidem; Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 173, 174.

³¹ Цит. за: Олива де Коль Х. Сопrotивление индейцев испанским конкистадорам. — С. 160.

³² Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 819.

³³ Dockstader F. Sztuka Ameryki. — S. 64.

³⁴ Cobb Ch. R. [Book Review] Emerson T. E. Cahokia and the Archaeology of Power. — Tuscaloosa, 1997 // American Anthropologist. — 1998. — Vol. 100. — Nb. 3. — P. 790.

³⁵ Hacker M. Die politische Organization... — P. 106.

³⁶ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 819.

³⁷ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 169, 173.

³⁸ Swanton J. R. The Indians of the southeastern United States. — P. 819; Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 169.

³⁹ Swanton J. R. The Indians of the southeastern United States. — P. 599; Lips E. Das Indianerbuch. — S. 310—311; Idem. Nicht nur in der Prärie... — S. 156, 172;

⁴⁰ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 172.

⁴¹ Ibidem. — S. 155.

- ⁴² Lips E. Das Indianerbuch. — S. 114.
- ⁴³ Swanton J. R. The Indians of the southeastern United States. — P. 599; Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 172.
- ⁴⁴ Rangel R. Account of the Northern Conquest and Discovery of Hernando de Soto. — P. 104.
- ⁴⁵ Lips E. Das Indianerbuch. — S. 116; *Idem*. Nicht nur in der Prärie... — S. 172–173.
- ⁴⁶ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 168–169.
- ⁴⁷ Swanton J. R. The Indians of the southeastern United States. — P. 455.
- ⁴⁸ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 167.
- ⁴⁹ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 535. Детальний опис способів штучної деформації голови, щоправда в індіанців Південної Америки, див.: *Lepeski W.* Z. różnocy na południowy kraniec kontynentu // *Śladami Indian.* Antologia polskich relacji o Indianach Ameryki Południowej / Wybór i komentarz M. Paradowska. — Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. — S. 137; *Kästner K.-P.* Historisch-ethnographische Klassifikation der Stämme des Ukayali-Beckens (Ost-Peru). Eine Kulturanalyse und -synthese. (Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde Dresden. — Bd. 46). — Frankfurt/Main, 1992. — S. 123–124.
- ⁵⁰ *Велтфши Дж.* Индейцы степей: их преемственность в истории и индеанизм // Североамериканские индейцы. — М., 1978. — С. 194.
- ⁵¹ Цит. за: *Олива де Коль Х.* Сопротивление индейцев испанским конкистадорам. — С. 166. Про джерела написання “Флориди” Інкою Гарсиласо див.: *Кузьмищев В.* У истоков общественной мысли Перу. Гарсиласо и его история инков. — М., 1979. — С. 116–119; *Sabo G.* [Book Review] The Hernando de Soto Expedition. — P. 791.
- ⁵² Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 169.
- ⁵³ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 10–11, 132, 195, 239.
- ⁵⁴ *Ibidem*. — P. 10–11, 655.
- ⁵⁵ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 168.
- ⁵⁶ *Калашников В.* Французский колониальный режим в Луизиане... — С. 139.
- ⁵⁷ *Стартевант У.* Из криков в семинолы // Североамериканские индейцы. — М., 1978. — С. 69.
- ⁵⁸ *Березкин Ю.* [рецензия] Handbook of North American Indians / Gen. ed. W. Sturtevant. — Vol. 13. Plains / Vol. ed. R. J. DeMalle. — Wash., 2001. // Этнографическое обозрение. — 2002. — № 3. — С. 159.
- ⁵⁹ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 175–176; *Калашников В.* Французский колониальный режим в Луизиане... — С. 142–144; *Calloway C.* First Peoples. — P. 86
- ⁶⁰ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 99f; *Золотаревская И.* Индейцы — коренное население США // Национальные процессы в США. — М., 1973. — С. 119.
- ⁶¹ Lips E. Nicht nur in der Prärie... — S. 177.
- ⁶² *Calloway C.* First Peoples. — P. 24; *Pauketat T.* Mississippian Ups and Downs.
- ⁶³ *Pauketat T.* Mississippian Ups and Downs; *Calloway C. G.* First Peoples. — P. 22–24; *Cobb Ch.* [Book Review] Emerson T. E. Cahokia and the Archaeology of Power. — P. 790; *Rangel R.* Account of the Northern Conquest and Discovery of Hernando de Soto. — P. 103–104.
- ⁶⁴ *Аверкиева Ю.* Индейцы Северной Америки. От родового общества к классовому. — М., 1974. — С. 250; *Pauketat T.* Mississippian Ups and Downs. — P. 634–635; *Calloway C.* First Peoples. — P. 22–24, 100.
- ⁶⁵ Foraging and Farming in the Eastern Woodlands / C. Scarry, ed. — Gainesville, 1993. — P. 204; *Calloway C.* First Peoples. — P. 22–24; *Березкин Ю.* [рецензия] Handbook of North American Indians. — С. 156, 158; *Аверкиева Ю.* Индейцы Северной Америки. — С. 250; *Ї ж.* Предисловие // Североамериканские индейцы. — М., 1978. — С. 12.
- ⁶⁶ Swanton J. The Indians of the southeastern United States. — P. 10–11.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ *McEwan B.* [Book Review] Milanich J. Archaeology of precolumbian Florida. — Gainesville, 1994 // American Anthropologist. — 1995. — Vol. 97. — Nb. 1 — P. 157–158.
- ⁶⁹ *Hacker M.* Die politische Organization... — S. 106.
- ⁷⁰ *Calloway C.* First Peoples. — P. 75–76, 99–100; *Стартевант У.* Из криков в семинолы. — С. 75–78; *Sabo G.* [Book Review] The Hernando de Soto Expedition. — P. 791, 792.

Natchez, a Native American Tribe living down the Mississippi, was one of the most developed ethnic groups of North-America since the time of its discovery by Europeans. They were direct descendants of the magnificent Mississippian culture. The tribe enjoyed social stratification, mighty rulers whose power was sacred, a network of temples with numerous priests and human sacrifices, the cult of the sun and dead rulers. The Natchez reached the level of proto-state or early-state civilization.